

УДК 322:2-67(477)(091)

*Ігор Бучма
(м. Київ)*

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН ТА ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНИЙ СТАН

В статті в історичній ретроспективі розглянуті питання формування державно-конфесійних відносин та діалогу в Україні та окреслений їх сучасний стан. Підняті питання ролі християнізації Русі та Берестейської унії в державотворчих процесах, формуванні міжконфесійного діалогу й збереженні національної ідентичності українців. Визначено специфіку використання релігійного чинника у російській війні проти України. Визначені здобутки у суспільно-релігійних відносинах, що сприяють розвитку державно-конфесійного діалогу.

Ключові слова: *війна, державно-конфесійні відносини, діалог, релігія, церква.*

Протягом багатьох століть по-різному склалися відносини між конфесіями та між державою і церквою в Україні. Паралельно з цим змінювалися й погляди на ці відносини. Питання релігії в Україні завжди були предметом гострої полеміки серед українців. Було так, що в минулому релігія (церква) надавала державній владі легітимності, а уряд був захисником християнської віри. Впродовж всієї нашої історії спостерігалися різні спроби нівелювання, уніфікування церкви, використання її з метою легітимізації влади і як фактору геополітичних змін, а також намагання відродити церкву, яка б стверджувала національну самобутність народу. Проте, нині релігія вже не має таких важелів впливу на державу, адже відправними точками державно-конфесійних відносин стали демократія та верховенство права.

Перша християнізація на теренах сучасної України відбулася у 860 р. Аскольдом (також відома як Аскольдове хрещення). В своєму енциклічному листі Константинопольський патріарх Фотій повідомляв, що наслідуючи приклад християнізації болгар, руси теж цього прагнули і він вважав правильним послати на їх землю єпископа. Однак нехтування специфікою слов'янського світогляду та обмеженість в наслідуванні візантійського християнства Аскольдом призвели до того, що у 882 р. новгородський князь

Олег, використавши язичницьку опозицію, захопив Київ. Важливо, що наступник Олега, князь Ігор, сприяв дуалістичному, двомірному характеру релігійного життя в державі. Є свідчення, що за князя Ігоря існувала в Києві церква святого Іллі, бо при укладанні договору з греками 944 р. частина його посольства присягала на Євангелії. Як відомо, остаточно Русь охрестив Володимир Великий в 988 р. в результаті чого християнство стало провідною релігією в Русі.

Після розколу християнської церкви в у 1054 р., Руська церква не займала однозначної позиції в підтримку якої-небудь зі сторін конфлікту, хоча й зберігала східний обряд. Якщо ієрархи грецького походження були схильні до антилатинської полеміки, то властиво руські священики і правителі не тільки не брали участі в ній, але й не розуміли сутності виставлених греками до Рима претензій догматичного й обрядового характеру. Таким чином, Русь підтримувала спілкування і з Римом, і з Константинополем, приймаючи ті або інші рішення залежно від політичної необхідності.

Коли перенесемося на п'ять століть вперед, то тут, одним з переломних моментів релігійного життя українців є Берестейська церковна унія 1596 р. Створення козацьких січей на порогах Дніпра та козацькі повстання викликали з польського боку багато запитань щодо їх (козаків) заспокоєння.

Специфічною відповіддю на це став «спокій у вірі», а саме Берестейська унія 1596 р. Хоча своє коріння вона бере ще з 1054 р., з великої схизми християнства, після якої ідея возз'єднання проглядалася як у католиків, так і в православних. Так польський римо-католицький священик, полеміст Петро Скарга у 1577 р. видав трактат «Про єдність Церкви Божої», що набув великого розголосу та став важливим чинником для переконання української знаті щодо підтримки унії. Важливу роль у становленні унії зіграли Гедеон Балабан, Кирило Терлецький, Діонісій Збируйський, Леонтій Пелчицький та славнозвісний Іпатій Потій. Єпископами керували як і власні бажання, так і дійсна зацікавленість в благополуччі церкви.

За їх міркуваннями, саме католицька церква впровадить порядок та дисципліну серед православних. Але їх погляди не були настільки далекоглядні,

як римокатолицькі. У 1595 р. Терлецький та Потій поїхали до Риму, де папа Климент VIII визнав унію офіційною. Та звістка про унію викликала хвилю обурення. Для розв'язання конфлікту 1596 р. у Бересті зібрали церковний собор, який мав все вирішити (створив нову церкву – уніатську, або греко-католицьку, як її пізніше почали називати). Це звісно викликало сильну полеміку між прибічниками різних сторін, але для українського народу це стало розділенням на дві конфесії.

Саме це заклало багато ризиків у відносини між українцями. Але були й певні позитиви. Так полеміка майстрів слова спричинила культурний підйом у суспільстві, а протистояння українців з поляками сприяли усвідомленню власної самобутності. Однак, Берестейська унія не стала чинником державотворчих процесів в українському суспільстві, а, навпаки ділила його на частини. Проте, пізніше, особливо в радянські часи, греко-католицизм став важливим фактором збереження національної ідентичності та культурної самобутності українського народу, забезпечив збереження української нації в умовах імперського (російського) поневолення.

І нині, ми спостерігаємо використання історико-релігійної тематики для утримання України в просторі російського впливу. Нав'язливі заяви про «спільний цивілізаційний простір», «спільне історичне буття» і, врешті, твердження, що «ми – єдиний народ», а Україну нібито «вигадали в ХІХ ст.» – усе це складові реалізації антиукраїнських ідеологічних проєктів російської влади [1, с. 7]. В умовах війни росії проти України історія та релігія перестали бути предметом лише наукових дискусій і перетворилися на справжню зброю.

Так 11 жовтня 2022 р. Службою безпеки України було проведено обшук у митрополита УПЦ (МП) в Вінниці, під час якого знайшли проросійські агітаційні листівки. Надруковані серійним накладом прокремлівські матеріали зберігались у підсобних приміщеннях церкви. Надалі він планував організувати їх роздачу місцевим жителям через канцелярію єпархії. 12 листопада цього ж року в Києво-Печерській Лаврі (перебуває в оренді УПЦ (МП) під час богослужіння звучали тези пропагандистського характеру, що вихваляють «русській мір». У храмі парафіяни співали «Звон пливьот, пливьот над россіей, пробуждається Матушка – Русь». І такі випадки непоодинокі, і з цього ми бачимо, що служителі УПЦ (МП) діють в інтересах Кремля.

Від самого початку російської військової експансії духовенство УПЦ (МП) системно співпрацює з окупантами на непідконтрольних Україні територіях. Уже звичним явищем стала причетність ієрархів та священиків УПЦ (МП) до освячення підрозділів російських військ та ракетних комплексів у на окупованих територіях, надання благословення екстремістам і терористам, переховування бойовиків та зброї у власних культових будівлях, безпосередня участь в провокаційних акціях і диверсіях, відзначенні російських національних свят та ювілейних дат. Прикметно, що лояльне ставлення з боку священицького кліру УПЦ (МП) до всього проросійськи орієнтованого супроводжується одночасно демонстрацією неповаги до національних українських символів, української державності, української героїки та минулого, генерує сепаратистські настрої [1, ст. 54].

Проблема міжконфесійного порозуміння залишається актуальною для сучасної Української держави. Під впливом дії саме релігійно-політичного чинника традиційна конфесійна карта країни сьогодні фактично конституюється у форматі двополюсності, представленому антиукраїнськи/нейтрально налаштованими релігійними організаціями (УПЦ МП, деякі протестантські організації та ін.), а інший – спектром укорінених в українському культурному ландшафті церков (ПЦУ, УГКЦ та ін.). Водночас, уже досить багато зроблено для того, щоб перевести релігійне життя України в конструктивне русло. Утворені й плідно працюють Всеукраїнська рада церков та релігійних організацій і Всеукраїнська рада релігійних об'єднань, проводиться ряд науково-практичних заходів з релігійної тематики, інформація про стан державно-церковних та міжконфесійних відносин все частіше з'являється у ЗМІ. В Україні відновлюються і будуються храми, розширюється благодійна й культурно-виховна діяльність церков. Усе це подає надію, що нове тисячоліття Україна розпочинає як демократична держава зі стабільним й активним поліконфесійним суспільним життям, що вибудовується на основі державно-церковного діалогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін.] / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 144 с
